

ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕК ТА АРХІВІВ

С. О. Булатова

кандидат історичних наук

Є. А. Біленький

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

м. Київ

МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕКИ БАРОНІВ ДЕ ШОДУАР У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (архівна та рукописна спадщина)

Археографічні дослідження документальних фондів і колекцій родового походження, сформованих на території України протягом XVII–XIX ст., є пріоритетним напрямом розвитку вітчизняної історичної науки. Серед найзначиміших меморіальних родових зібрань Волині привертає увагу архівна та рукописна спадщина баронів де Шодуар, яка зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

За традицією вважається, що історичні корені родини Шодуарів фамільного гербу “Шодуар” походять з Франції. На жаль, історико-біографічні відомості про першого згаданого у документах представника роду – Яна Йозефа Шодуара надто нечисленні та лаконічні, навіть дати життя цієї особи за браком першоджерел точно встановити досить проблематично: існують підстави вважати, що він народився в протестантській сім’ї у середині XVIII ст. Відомо, що наприкінці 70-х років XVIII ст. купець Ян Йозеф Шодуар переїхав з Баварії до Варшави, де йому належала кам’яниця, яку він збудував власним коштом за проектом Симона Богумила Амадея Зугі (1733–1807), придворного архітектора короля Августа III¹. У 1814 р., за даними польських джерел, Я.Й. Шодуар разом з нащадками отримав баронський титул від Максиміліана I, короля Баварії². Проте, згідно з документом родового архіву – свідоцтвом магістрату м. Махновка від 11 лютого 1795 р. (ф. 283, № 1), ще 26 січня 1795 р. Я.Й. Шодуар

прийняв російське підданство і далі згадується в біографічній літературі як махновський купець першої гільдії³. Згодом, у 1804 р.,⁴ він з родиною переїхав на Волинь, де продовжував займатися торгівлею. Проживав він спочатку в Бердичеві, а пізніше – у власному маєтку в містечку Івниця. 29 листопада 1819 р. та 22 лютого 1820 р. Я.Й. Шодуар з сином Станіславом (про нього див. нижче) були нобілітовані російським царем Олександром Ї. Підтвердження ж баронського титулу в Російській імперії Шодуари отримали лише у 1827 р.⁶

Певні риси цієї особи, насамперед, – фахові комерційні пріоритети й ого діяльності – висвітлюють джерела з родового архіву Шодуарів, особливо, кореспонденція й фінансова документація. За даними інвентаря грошових видатків, укладеного ще 1779 р. у Варшаві (ф. 283, № 77), коло його клієнтів було досить широким й охоплювало впливових осіб Речі Посполитої кінця ХІХ ст. – магнатів Сангушків, Радзивілів, Яблоновських, Потоцьких та ін. Ділові стосунки пов'язували Яна Йозефа з багатьма польськими аристократами, видатними історичними діячами, з якими він листувався. У родинному архіві залишилися листи Михаїла Грабовського (1818 р.), Яна Потоцького (1803), Фелікса Потоцького (1802), Софії Потоцької (б/д), Адама Ржевуського (1814), Юзефа Чарторийського (1800) (ф. 283, №12, 13, 15, 26–32, 35), адресовані з різних міст Польщі на Волинь, у Бердичів. Однак жодної істотної інформації про будь-які колекціонерські, бібліофільські або творчі зацікавлення Я.Й. Шодуара в родовому архіві не знайдено⁷.

Початки наукової та збирацької діяльності в родині Шодуарів, очевидно, слід пов'язувати з особою брата Яна Йозефа – Антуаном Шодуаром (1749–1824) – нідерландським філософом і моралістом, автором багатьох праць, бібліофілом. Він народився в Тес (Бельгія) 8 жовтня 1749 р. Вчився в латинських школах Маастріхта, після чого вступив до університету у Франекері (Фрисляндія), на факультет філософії та теології. З 1779 по 1786 р. він служив пастором у Лейдені. Згодом, у 1787 р., внаслідок його старанності та любові до дослідницької праці, йому було запропоновано кафедру філософії, метафізики і астрономії у Франекері. У 1807 р. А. Шодуар вирішив припинити свою викладацьку діяльність й протягом кількох років подорожував Францією, Німеччиною, Англією, Швейцарією та Польщею, де перебував у свого батька, брата й сестри, які на той час жили у Польщі. У 1819 р. А. Шодуар осів у Лейдені, де активно займався науковими студіями, працюючи у багатій власній бібліотеці. Як свідчать архівні документи, він володів значною бібліотекою та кабінетом фізичних інструментів⁸. Згодом Шодуар залишив Лейден та присвятив себе мандрям по європейських країнах і не повертався на батьківщину до 1823 р. Помер А. Шодуар у Гарлемі 20 лютого 1824 р.⁹

У родовому фонді зберігається фрагмент архівної спадщини А. Шодуара, який суттєво уможливорює історичну реконструкцію наукового й біографічного шляху видатного вченого. Рукописи, зокрема, серед них є матеріали з ботаніки, орнітології (ф. 283, № 7, 8), свідчать про те, що інтереси Антуана відрізнялися різнобічністю. Також в архіві містяться деякі біографічні документи (метрика про народження, хрещення, свідоцтво про смерть), пов'язані з його сином Якубом Губертом, який народився в шлюбі Антуана Шодуара з його дружиною Марією Констанцією у 1777 р. (ф. 283, № 2–4). Серед родинної епістолярії – листи кузини Антуана Женні Обер і її чоловіка – Роберта з Туріна, а також численні листи брата Яна Йозефа. Значне листування між братами тривало майже 20 літ – від 1802 до 1821 р. – з Варшави, Мюнхена, Львова, Бердичева, Туріна, Відня до Амстердама, Парижа, Рима, Женеви та інших європейських міст, де вони перебували під час своїх подорожей (ф. 283, №39–72). Завдяки епістолярним джерелам вдалося точно датувати деякі знакові події в біографії Я.Й. Шодуара: так, на підставі згадки у його листі братові з Варшави до Амстердама від 2 липня 1804 р., встановлено, що родина Яна Йозефа оселилася в Україні на початку 1804 р.¹⁰

Документи містять також відомості про наступну долю приватної бібліотеки Антуана. Після смерті її власника 20 лютого 1824 р., згідно з заповітом, його майно, яке оцінювалося приблизно у 133 тис. флоринів, успадкував брат Ян Йозеф, що доводить постанову земського суду Житомирського повіту Волинської губернії від 20 квітня 1824 р.¹¹ До листа від 22 лютого 1824 р. з Гарлема до Бердичева, направлено Янові Йозефові ексекуторами заповіту Корнелієм Екама, професором Лейденського університету, та Яном Бертрандом, лейденським купцем, був доданий заповіт Антуана Шодуара, де окремою статтею згадувалася бібліотека. Виняткова перевага в її придбанні належала лейденському професорові Корнелію Екама за умови, що він заплатить за неї спадкоємцям 600 флоринів¹². У цьому контексті можна припустити, що такою своєрідною умовою Антуан водночас намагався захистити матеріальні права свого брата як основного спадкоємця або ж компенсувати йому втрату цінної частини спадку – бібліотеки, якою, однак, неогоціант Ян Йозеф навряд чи зміг би скористатися за призначенням. Вірогідно, це книжкове зібрання вченого зрештою все ж таки було продане. Як свідчать копії листів А. Браунсберга, одного з розпорядників заповіту, до Р. Обера, чоловіка кузини Антуана, на 28 серпня 1824 р. бібліотека була офіційно оцінена в 7500 флоринів, а її розпродаж, очевидно, мав відбутися в Лейдені¹³. Тоді ж кабінет фізичних інструментів було оцінено в 562 флорини¹⁴. У зв'язку з тим можна

припустити, що К. Екама так і не придбав книжкового зібрання свого вченого колеги. Хоча подальша доля зібрань Антуана Шодуара невідома, можна стверджувати, що саме з його особи розпочинаються наукові та бібліофільські традиції у родині де Шодуарів, які згодом розвиваються повною мірою у його племінника Станіслава.

Найзначніший історико-культурний доробок у формуванні родинних колекцій і, зокрема, комплексу рукописних матеріалів належить Станіславу Яновичу Шодуару (1790–1858) – ученому-нумізмату, бібліофілу, члену Імператорського археологічного товариства, члену-кореспонденту Імператорської Академії Наук (1836), першому помічнику голови Київської тимчасової комісії для розбору давніх актів (1843), лауреату Демидовської премії¹⁵.

С. Шодуар народився у м. Варшаві; щодо його року народження існують певні розбіжності в датуванні – за польськими й французькими джерелами це 1790 р.,¹⁶ а більш пізні російські довідники й енциклопедії вказують 1792 р.¹⁷ Незважаючи на те, що, як свідчать біографічні дані, йому не вдалося здобути академічної освіти в повному розумінні (він виховувався в батьківському домі), подальший науковий доробок С. Шодуара доводить високий рівень його компетентності як дослідника у різних галузях знання. Не будучи істориком за фахом, він талановито оволодів навичками роботи в сфері спеціальних історичних дисциплін: нумізматики, генеалогії, археографії, палеографії тощо.

Протягом свого життя Станіслав Шодуар обіймав ряд важливих посад, як-то: почесний смотритель Києво-Подільського повітового училища та почесний смотритель Києво-Печерського повітового дворянського та парафіяльних училищ Київського повіту (відповідно 1834–1837 та 1838–1851), перший помічник голови Київської тимчасової комісії для розбору давніх актів (1843), колезький радник (1851) та ін.

Своїм сучасникам С. Шодуар був відомий як автор нумізматичних праць про обіг руських та іноземних монет від найдавніших часів, з історії монети у країнах Сходу – Китаї, Японії, Кореї. Найбільшою популярністю й визнанням у наукових колах користувався його фундаментальний твір “*Aperçu sur les monnaies russes et sur le monnaies étrangères qui ont eu cours en Russie depuis le temps les plus reculés jusqu’à nos jours*” (Спб., 1836), який ґрунтувався на багатьох першоджерелах (грамотах, літописах, указах, законах, стародруках тощо) та був присвячений дослідженню руських грошових одиниць¹⁸. Під час роботи над цією змістовною розвідкою, окрім зібрань монет Ермітажу, Академії Наук, Інституту східних мов та деяких приватних осіб, Шодуар користувався також монетами власної колекції.

С. Шодуар був також власником музею, який знаходився в родинному палаці в містечку Івниця Житомирського повіту Волинської губернії (нині – с. Івниця Андрушівського р-ну Житомирської обл.¹⁹) і відображувався в історіографії XIX ст. як один із значних приватних музеїв Європи²⁰.

Варто зазначити, що колекціонування старовинних рідкісних книг, предметів мистецтва і старожитностей, які зберігалися в домашніх музеях, вважалося модним на початку XIX ст. та набуло надзвичайного поширення в маєтках заможних шляхетських родин Правобережжя України й, зокрема, на Волині (Сапєги, Яблонівські, Мнішки, Ржевуські та ін.). Отже, багаті традиції існували на терені Правобережжя за 100–150 літ до початку збирацької діяльності С. Шодуара як наслідок впливу загальноєвропейського захоплення аристократії XVII–XVIII ст. колекціонуванням старожитностей, але саме приватний шодуарівський музей досяг рівня видатних зібрань Європи. На думку дослідниці українського музейництва Е. Піскової, згодом саме ця приватна ініціатива Шодуарів і деяких відомих діячів, таких як В.В. Тарновський, О.М. Поль, Б.І. Ханенко, протягом XIX – початку XX ст. надала міцного імпульсу розвитку й становленню вітчизняного музеєзнавства та сприяла створенню цілої низки приватних музеїв в Україні²¹.

У чудовому палаці в Івницях – головній резиденції Шодуарів розташовувалися музейне зібрання, портретна галерея, цінна бібліотека та родинний архів²². У музеї Шодуара містилися колекції монет, медалей, гравюр, давньоруських та античних старожитностей з давньогрецьких розкопок Причорномор'я, а також картинна галерея. Найзначнішою була колекція грецьких та римських монет і медалей. Для її наукового опрацювання та опису барон Шодуар запросив до себе італійця Доменіко Сестіні (1750–1832), видатного нумізмата, антиквара, професора Пізанського університету, автора низки фахових робіт. До кола наукових інтересів Д. Сестіні входили топографія, етнографія, природознавство й промисловість. Грецькі монети зібрання Шодуара Сестіні описав у дослідженні “*Descrizione d'alkune medaglie Greche del Museo del' sig. Bar. S. de Chaudoir*”, опублікованому 1831 р. форматом in 4° у Флоренції, що містило 126 сторінок з шістьма таблицями. Згодом цей твір був доповнений самим Шодуаром і побачив світ у Парижі у 1835 р. У фонді Шодуарів Інституту рукопису НБУВ зберігається розписка Сестіні про отримання грошей від С. Шодуара з 1819 по 1828 р. – документ, що свідчить про тривалі ділові стосунки між двома вченими (ф. 283, № 210). Але найбільшою мірою динаміку їх дослідницьких контактів підтверджують численні листи Д. Сестіні до С. Шодуара з 1817 по 1832 р., що водночас висвітлюють коло проб-

лем копійного наукового пошуку в галузі нумізматики першої третини XIX ст. (ф. III, № 22721–22963).

У той же час з Д. Сестіні Шодуара протягом кількох років пов'язували не лише справи по опису власного зібрання, а й приятельські стосунки, що згодом навіть сприяло успадкуванню бароном після смерті італійського дослідника рукописів його нумізматичних праць²³. Так, нині в архіві Шодуарів зберігається група рукописів Д. Сестіні, які здебільшого репрезентують творчу спадщину італійця. Серед них “Dissertazione Sopra li Stateri Degli Antichi Fatta Da Domenico Sestini” (1816) (ф. 283, № 1117). Інтерес становлять і рукописні фоліанти “Systema Geographicum-numismaticum” (ф. 283, № 147–163) у 16 значних за обсягом томах, оправлених у шкіру й важкі дошки²⁴. У фонді знаходиться друге друковане видання Д. Сестіні “Classes generales seu moneta vetus popularum...” (Флоренція, 1821) (ф. 283, № 164) з рукописними доповненнями й правками, зробленими, вірогідно, С. Шодуаром. Рукописна копія нумізматичного каталогу “Musei Caesarae Musaei Etruriae” (ф. 283, № 166), укладеного Д. Сестіні, як і каталог найдавніших монет музею “Catalogus numorum veterum musei” позначені екслібрисом (ф. 283, № 165) бібліотеки Шодуарів (про це див. нижче), тобто, ці рукописи належали не до архіву, а до книгозбірні. Загалом же, за даними рукописного каталогу, в Івницькій бібліотеці знаходилося тридцять три бібліографічних позиції праць Д. Сестіні²⁵, у тому числі – чимало рукописів, серед яких шість були автографами вченого або містили його рукописні нотатки.

Долю своїх музейних експонатів власник вирішив ще за життя: значну частину експонатів музею – боспорські та ольвійські старожитності – С. Шодуар продав Імператорському Ермітажу в Петербурзі, інша – нумізматичні раритети – припала другій дружині й була вивезена до Англії²⁶.

Невід'ємну частину збирацької діяльності Шодуара склали документи, які містилися у його Івницькому архіві. Рукописні матеріали з родинного архіву, що нині зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, є цінною джерельною базою для вивчення наукової творчості С. Шодуара. Головне – це рукописи, присвячені нумізматичним студіям барона. Відомості для найважливішої праці Шодуара про російський грошовий обіг містять його “Numi et numismata Magnorum Ducum Czarorum et Imperatorum” (1834) (ф. 283, № 96), [Опис російських монет] (б/д) (ф. 283, № 97), [Каталог російських і західноєвропейських монет] (б/д) (ф. 283, № 98). Очевидно, для цієї праці він також звертався до “Реестра актов о денежном обращении в России по полному собранию законов Российской империи (1649–1830)” (ф. 283, № 114).

Привертає увагу в архіві й автограф роботи Шодуара з його правками олівцем – доповнення до праці Д. Сестіні під назвою “Supplement aux additions et corrections del’ouvrage de Mr. Sestini intitule <Descrizione d’alkune Medaglie greche del Museo Chaudoir>” (ф. 283, № 91) (як вже згадувалося, цю працю Шодуар опублікував у Парижі у 1835 р.).

Про велике зацікавлення Шодуара античними нумізматичними старожитностями – надзвичайно популярною класичною галуззю в середовищі європейських вчених-ерудитів XVIII – початку XIX ст. – свідчать каталоги французькою мовою з польською назвою “Zbior Bizantynski” (ф. 283, № 101), латиною “Nummi Familiarum Romanorum” (ф. 283, № 102), а також [Каталог-хронологія царювань у старожитних державах] (ф. 283, № 103). Зауважимо, що як заповзятливий бібліофіл Шодуар позначив шкіряну оправу останнього рукопису своїм суперекслібрисом у вигляді золотих літер – ініціалів власного імені, титулу й прізвища: “S. V. C.” – “S[tanislas] V[aron] C[hauoir]”.

Для вивчення й опису медалей класичної епохи барон звертався до зібрань своїх колег: так, завдяки особистим контактам з відомим науковцем та постійним кореспондентом І.П. Бларамбергом, він описав експонати його кабінету “Catalogue des medailles greeques du Cabinet de Monsieur de Blaramberg” (ф. 283, № 100). Іван Павлович Бларамберг (1772–1831), нумізмат, директор музеїв старожитностей в Одесі (з 1825 р.) і Керчі (з 1826 р.), автор багатьох праць з археології та нумізматики Причорномор’я, був одним з перших дослідників археології цього регіону. Архівна епістолярія С. Шодуара та І.П. Бларамберга з 1822 по 1829 р. висвітлює актуальні на той час проблеми дослідження нумізматики узбережжя Чорного моря (ф. III, № 22978–22984).

Подібними за характером були й наукові стосунки С. Шодуара з іншим його колегою – Іваном Олексійовичем Стемпковським (1789–1832), відомим археологом, автором низки праць з археології Причорноморського регіону. І. Стемпковського пов’язували з Шодуаром багаторічні дружні та дослідницькі контакти, що підтверджують епістолярні матеріали 1823–1831 рр. з архіву С. Шодуара (ф. III, № 23031–23041). Проте наукові дослідження Стемпковського, як і роботи барона С. Шодуара, мали початок в особистому колекціонуванні: ним було зібрано цінну колекцію монет Фанагорії, Херсонесу, Ольвії, Пантікапея, боспорських царів, яку згодом придбав Імператорський Ермітаж. Та й історична доля цих двох відомих приватних нумізматичних збірок першої половини XIX ст. склалася схоже: вони потрапили до фондів найзначнішого музейного сховища Російської імперії, і самий факт придбання колекцій Шодуара і Стемпковського Ермітажем лише підтверджує їх надзвичайну наукову цінність.

Свідомою наполегливою цікавістю дослідника до монет країн Сходу є рукописи “Catalogue des Monnaies Orientales” (ф. 283, № 129), [Опис і зображення китайських монет] (ф. 283, № 123) тощо. Вірогідно, ці рукописи містили підготовчі матеріали до роботи про монети Китаю, Кореї та Японії, яка була виконана завдяки співпраці із Захаром Федоровичем Леонтьєвським (1799–1874) – петербурзьким синологом, знавцем китайської та манчжурської мов. Про плідне співробітництво Шодуара з Леонтьєвським під час підготовки до видання праці барона з китайської нумізматики довідуємося з великої кількості його листів баронові протягом 1839–1841 рр. (ф. 283, № 183); у Петербурзі Леонтьєвський повністю здійснював коректуру літографованих аркушів з ієрографічними зображеннями. В архіві збереглися рукописні джерела, що стали основою для розвідок С. Шодуара в галузі східної нумізматики, які яскраво ілюструють міждисциплінарний характер його сходознавчих студій. Величезну увагу С. Шодуар приділяв вивченню грошових одиниць Далекого Сходу, насамперед, як історичного джерела у комплексі, що водночас охоплював спеціальні історичні дисципліни – метрологію, хронологію, джерелознавство тощо. В архіві збереглися виписки, нотатки, довідкові дані, присвячені китайським мірам ваги (ф. 283, № 142), хронологічна таблиця правління китайських (III ст. до н. е. – XIX ст.) та японських (XVII – XVIII ст.) імператорів (ф. 283, № 136), анотації китайських літописів та опис областей Китаю (ф. 283, № 131). Належну увагу, можливо, під впливом співробітництва з Леонтьєвським, Шодуар приділяв й лінгвістичному аспекту: граматиці, ієрографічній системі китайської мови, історії китайського письма, японській ієрогліфіці. У збірці Шодуара також містилися й рукописні копії з друкваних видань, з різних обставин недоступних колекціонерам, наприклад, граматика китайської мандаринської ієрографічної мови – польський переклад 1810 р. паризького видання 1742 р. Стефана Фурмона (ф. 283, № 138). Отже, у власній науковій діяльності Шодуар керувався добре перевіреними часом дослідницькими традиціями вчених-енциклопедистів XVIII ст.

За кілька десятиліть дослідницької діяльності Шодуара збереглися чорнові розрізнені матеріали, пов'язані з підготовкою нумізматичних праць: списки монет і медалей та покажчики їх вартості, бібліографічні картотеки, виписки, нотатки, записні книжки (ф. 283, № 104, 106–107, 111–113, 115, 116). Шодуар отримував відомості з різноманітних джерел: поряд з ґрунтовною фаховою літературою XVIII – початку XIX ст. мав інформацію з прогресивних сучасних часописів, іноземних і російських, зокрема, таких, як “Asiatique”, “Отечественные записки”, “Вестник Европы”, “Северный архив”, “Северная пчела” (ф. 283, № 112, 116, 132–133). У власних студі-

ях Шодуар використовував чималий ілюстративний матеріал: фонд рясніе малюнками, гравюрами, друкарськими відбитками зображень монет і медалей, таблицями (ф. 283, № 122–125, 134). Зауважимо, що при написанні праць Шодуар-науковець здебільшого користувався французькою мовою, проте, водночас, як високоосвічена особа свого часу він володів латиною, англійською, німецькою, польською мовами, що доводять архівні документи.

Матеріали архіву віддзеркалюють ще один аспект колекціонування Шодуара – його зацікавлення античними й східними пам'ятками мистецтва. Певний інтерес у цьому контексті становлять нотатки з історико-мистецтвознавчої тематики “Coguille gravee” (1806) (ф. 283, № 88), “Coguille talisman turcese” (б/д) (ф. 283, № 89) Водночас, С. Шодуар приділяв увагу й вивченню епіграфічних джерел: звідси в архіві рукописні копії давньогрецьких написів (ф. 283, № 127), копії написів на античних скульптурах, архітектурних пам'ятках (ф. 283, № 126). Такий напрям збирацької діяльності Шодуара був закономірним у руслі інтенсивного розвитку вітчизняної епіграфіки на початку ХІХ ст., який відбувався під впливом археологічних відкриттів з розкопок Причорномор'я у цей період. Отже, колекціонер не лише збирав пам'ятки старожитності, а й намагався їх вивчати, тобто мотивацією його збирацької діяльності були також істотні фахові інтереси.

Колекціонування барона зосереджувалося й на матеріалах дослідження церковно-археологічних та історико-культурних пам'яток Правобережної України. Насамперед, чільним напрямом було залучення до колекції та архіву краєзнавчих документів Волині, Галичини, Подолії: “Краткие описания монастырей: Бердичевского, Подкаменецкого, Сокальского” (ф. 283, № 128). Частина рукописів 40-х років ХІХ ст. присвячена історії монастирів і церков Києва: “Историческое описание Киевского Златоверхого Михайловского монастыря... составленное в 1833 г. и последующих потом годах” (ф. I, № 4085), “Список настоятелей Киево-Михайловского монастыря, состоящий из краткого описания... и прочих древних дел” (б/д) (ф. I, № 4086) тощо. Варто зазначити, що цей інтерес був вкрай актуальним в атмосфері археографічних пошуків серед колег С. Шодуара, за часів спільної діяльності у Комісії для розгляду давніх актів у Києві 1843–1858 рр.²⁷, про що свідчить листування з його членами й співзасновниками – Іннокентієм (Борисовим), Херсонським і Таврійським архієпископом (1841–1847 рр.) (ф. 283, № 177), Іванішевим Миколою Дмитровичем (1847) (ф. 283, № 176), Зубрицьким Денисом Івановичем (1847) (ф. 283, № 175) та ін.

Бібліотека Шодуарів, розташована в Івницях, була значною за обсягом і містила різноманітні матеріали. Існуючі дані щодо обсягу зібрання є надто приблизними та мають великі розбіжності за різними джерелами.

Так, у виданні 1875 р. Ф. Радзішевський згадує про кілька тисяч томів, М.І. Петров, який відвідав Івницю у 1888 р., вказує на 30 тис. томів, за відомостями російського екслібрисолога й бібліографа У.Г. Іваска, бібліотека містила близько 40 тис. томів²⁸. Вона складалася з рукописного зібрання, найдавніших першодруків – інкунабулів, палеотипів, стародрукованих видань, сучасної літератури, періодики.

Систематичний рукописний каталог бібліотеки барона Шодуара містився у 8 товстих томах та був укладений власником у 1844–1857 рр. XIX ст. Нині цей рукопис під заголовком “Catalogue de la Bibliotheque du B. de Chaudoir” зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ і є базовим джерелом відомостей щодо тогочасного складу й змісту Івницької бібліотеки (ф. I, № 4749–4756). Каталог писаний здебільшого одним почерком коричневим чорнилом (в окремих випадках існують пізніші приписки олівцем) на папері українського виробництва 1840 р. (філігрань: “Ковшиловка // БЛ и К 1840”). У структурі каталогу виокремлені наступні тематичні розділи та рубрики французькою мовою, з яких починається кожний том: Т. I. Theologie (1014 сторінок первісної авторської нумерації); Т. II – (продовження) Sermones, oraisons etc. (930 стор.); Т. III – Sciences et Arts (1016 стор.); Т. IV – (продовження) Medicine et Sciences qui en dependent (884 стор. + нунумеровані); Т. V – Art dramatique (900 стор.); Т. VI – Histoire (813 стор.); Т. VII – (продовження) Histoire Pologne (892 стор.); Т. VIII – (продовження) Biographie (нумерація часткова). У межах кожного тематичного розділу та рубрики бібліографічні позиції видань подаються за абетковим принципом прізвищ авторів або назв творів. Поряд з позиціями друків у каталозі присутні й дані рукописів, скорочено позначених “Ms”. До бібліотечної документації періоду приналежності збірки С. Шодуару також відносяться й систематичні, хронологічні, абеткові каталоги зібрання 1840 та 1848 р., де зафіксовані бібліографічні дані окремих книжкових позицій (ф. I, № 4738–4748).

Книжки та рукописи бібліотеки були позначені екслібрисом, опублікованим У.Г. Іваском у його фундаментальній праці “Описание русских книжных знаков” (М., 1905). Цей книжковий знак відомий в літературі у двох варіантах: (1) чотиригранний книжковий ярлик 114x75 мм, декоративний літографований однокольоровий, із зображенням щита і написом “Ex bibliotheca St. Chaudoir”; (2) чотиригранний книжковий ярлик 95x70 мм, геральдичний з гербом баронів де Шодуар і написом “Ex bibliotheca Stanislai Lib. Bar. de Chaudoir”²⁹. У літературі не згадується ім’я митця, яким були виконані ці два книжкові знаки. Пошуки в родовому архіві Шодуарів, що зберігається в Інституті рукопису, дають змогу атрибутувати гравера, який виконав другий – геральдичний знак: на це вказує в композиції

екслібриса, розташованого на форзаці рукопису Д. Сестіні (ф. 283, № 166), дрібний напис ритця зліва “H. Desnoyers sculpt.”, тобто його автор – відомий французький гравець, барон Огюст Гаспар Луї Денуайє (1779–1858)³⁰. У рукописній колекції нами також був атрибутований ще один, третій, досі невідомий варіант екслібриса Шодуарів, який міститься на форзаці рукопису Д. Сестіні “Catalogus numorum veterum musei” (ф. 283, № 165). Оскільки в фаховій літературі останній екслібрис не згадується, наводимо його опис: чотиригранний книжковий ярлик без рамки, 113x80 мм, геральдичний, з гербом баронів де Шодуар і девізом внизу “In te Domine spero”. За художніми ознаками, ймовірно, виявлений знак – ранній варіант екслібриса С. Шодуара.

Особливе місце в бібліотеці Шодуара належало колекції рукописів. Нині їх комплекс зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ. Серед них – унікальна низка автографів історичних діячів різних епох та держав. На документах – власноручні підписи польських королів – Барбара Радзивілл, Стефана Баторія, Сигізмунда III, Яна Казимира, Яна III Собеського та ін. Серед пам’яток – оригінали рукописів французьких королівських осіб: Генріха III Валуа, Марії Лещинської, а також курляндських герцогів: Кетглера Готгада, Вільгельма, Фридриха Казимира та ін. Збірка формувалася й автографами польських і російських діячів близької колекціонерів епохи кінця XVIII – початку XIX ст.: Петра Івановича Багратіона, Олександра Олександровича Прозоровського, Тадеуша Костюшка, Тадеуша Чацького, Алоїзія Проспера Бернацького, Йоахіма Лелевеля.

Цінність документів підвищують гравіровані портрети видатних постатей – авторів рукописів. Навіть побіжний огляд цих гравюр XVII–XIX ст. дозволяє не погодитися з оцінкою М.І. Петрова, який доводив, що при збиранні С. Шодуар керувався не стільки їх історичною, скільки художньою цінністю³¹. Навпаки, у фонді поряд з мідьоритами західноєвропейських гравців тогочасної епохи – Габріеля Шартона, Франсуа Серафіна Дельпеша та інших – вирізки із стародрукованих видань XVII–XVIII ст., вибір яких обумовлювався, насамперед, історико-культурними ознаками. Чимало портретів зібрання були створені на замовлення палацовими художниками та гравцями, творча діяльність яких була тісно пов’язана з придворним оточенням різних монарших дворів Європи. Так, мідьорит 1767 р. гравця Бартоломео Фоліна, де зображений польський король Станіслав Август Понятовський, був виконаний з портрета придворного художника-італійця Марчелло Баччіареллі або портрет герцогині Курляндії і Семігалії Анни Шарлотти Доротеї, художника Йоганна Генріха Шредера при дворі герцога Брауншвейг-Луненбурзького, який належав ритцю Карла

Шредера – граверу з герцогського оточення (ф. 283, № 1060–1061; 1089–1090).

Рукописи є цінними в контексті студій багатьох спеціальних історичних дисциплін. Емпіричну базу для палеографічних розвідок складають документи латинською, польською, німецькою, французькою мовами; зокрема, найбільш давній у хронологічному відношенні документ серед збережених у фонді Шодуарів – заповіт на пергамені Едіти Гальман 1412 р. – змістовне джерело з латинської палеографії (ф. 283, № 1017). З точки зору сфрагістики, збереглися унікальні печатки, зокрема печатка 1566 р. Готгарда Кетглера, останнього магістра чину мечоносців й першого курляндського герцога (ф. 283, № 1021). Досить репрезентативним є й дипломатичний аспект, представлений різноманітними за типологічною класифікацією документами: актовими матеріалами – грамотами, привілеями, універсалами, зверненнями, а також значним за обсягом листуванням приватного й державного характеру, фінансовими документами тощо. До речі, згадаємо, що Шодуар-збирач ретельно поповнював колекцію досить своєрідними зразками власноручних підписів “великих мужів”, наприклад, автограф Вільгельма, герцога курляндського, 1592 р. нині виглядає як запис на пожовклому клаптику паперу під класичною сентенцією з Плутарха, а раніше, вірогідно, був розташований в рукописній книзі або на форзаці стародруку як власницький запис (ф. 283, № 1028–1029).

Зауважимо, що систематизація та оформлення добірки рукописів-оригіналів у вигляді колекції відносяться до першої третини XIX ст.; саме в цей період до автографів видатних діячів були додані скорочені біографічні відомості щодо персоналій та власноручні підписи, які дбайливо зберігалися Шодуаром. За звичаєм, ці біографічні дані були виконані польською мовою – каліграфічним почерком початку XIX ст. на акуратних обкладинках.

При формуванні рукописної збірки С. Шодуар приділяв увагу й старовинним кодексам – рукописним пам’яткам минулого. Нині у фонді зберігаються кириличні й латинські книги та рукописи XV–XVIII ст., серед яких – євангелія, мінеї, требники, тrefолої, збірники житій XV–XVIII ст., повчання, богословські трактати, “Слова”, “Літопис келейний”, “Сказання о чудесах” отців та вчителів православної церкви – Димитрія Ростовського, Стефана Святоторця, збірники історичних повістей тощо. Одним з найдавніших латинських кодексів є рукописний збірник готичним курсивом 1448 р., до складу якого входять релігійні і літературно-побутові твори, зокрема трактат Якоба де Цессоліс “Liber de moribus hominum” – ілюмінований рукопис із заставками-мініатюрами, де зображені представники різних ремесел (ф. I, № 4333).

За тематикою велика частина рукописів репрезентує джерела з історії України, Речі Посполитої, присвячені козацтву, гетьманству, дипломатичним стосункам з Туреччиною, Кримським ханством, а також церковно-історичні полемічні твори стосовно становлення унії в Україні, з історії соцініанства та інших протестантських течій в Речі Посполитій. Серед документів значна частина – оригінали. Згідно з даними польського бібліографа Франтішка Радзішевського, одним із репрезентативних у збірці С. Шодуара був відділ полоніки, зокрема твори з історії Речі Посполитої, де знаходилося багато невидрукованих рукописів³².

Щодо джерел комплектування зібрання, то власник використовував різноманітні шляхи його поповнення: архівний і рукописний комплекс був сформований шляхом успадкування, закупів, дарів. Коли С. Шодуар не мав можливості придбати рідкісне видання, він використовував і такий традиційний спосіб, як переписування. Так, Ф. Радзішевський стверджує, що чималу частину рукописів барон копіював у свого приятеля Костянтина Свідзінського (1793–1855) – польського бібліографа і бібліофіла, члена Краківського наукового товариства³³. Подібно до Шодуара, К. Свідзінський володів цінними колекціями книг, гравюр, археологічних і нумізматичних пам'яток; як і С. Шодуар, Свідзінський з 1833 р. осів в Україні, у м. Ходорків, а з 1850 р. – у Києві³⁴. На той самий період припадає й співробітництво К. Свідзінського і С. Шодуара в Комісії для розгляду давніх актів: у 1843 р. співзасновником комісії й віце-головою був барон де Шодуар; як видно із списків складу комісії, того ж самого року її почесним членом було обрано Свідзінського³⁵. Свідченням надходження рукописів до бібліотеки Шодуара шляхом переписування джерел К. Свідзінського є, наприклад, збережена у фондах ІР рукописна копія 40-х років ХІХ ст. з твору 1643 р. Габріеля Герлоффа, краківського монетника “Przestroga o szkodach Rzeczypospolitey...” (ф. І, № 4114). Копіювання здійснювалося з рукописів, що належали особам з близького оточення Шодуара: так, у нього знаходилася копія 40-х років ХІХ ст. з так званого Литовського списку “Истории руссов или Малой России” Георгія Кониського, що належав Михайлу Володимировичу Юзефовичу, також співзасновнику комісії, а згодом, у 1857–1889 рр., – його голові (ф. І, № 4094). У цьому рукопису присутні численні поправки за оригіналом, зроблені Пантелеймоном Кулішом у 1842 р. Очевидно, подібними ж дружніми стосунками ще з одним відомим істориком, археологом зі Львова, Денисом Івановичем Зубрицьким, було обумовлено надходження до зібрання рукопису 40-х років ХІХ ст. “Odrywek z Historyi Halicyi...” (ф. І, № 4137).

Наступний період родового колекціонування пов'язаний з особою сина С. Шодуара – Максиміліана Станіславовича Шодуара (1816–1881) –

відомого ентомолога, колекціонера, бібліофіла. М.С. Шодуар народився у 1816 р., з 1834 р. навчався в Дерптському університеті. Був призначений почесним членом Російського ентомологічного товариства в Санкт-Петербурзі (1861–1881). Помер у Франції, у власному маєтку Амелі-ле-Бен³⁶.

Наукові та творчі матеріали Шодуара, зосереджені в родовому архіві, характеризують особистий внесок науковця у розробку питань ентомології XIX ст. Певний інтерес становлять каталоги власного ентомологічного музею, колекції жуків “*Catalogus Coleopterorum Carabicoorum Musei Baronis a Chaudoir*” (ф. 283, № 219) та складений Шодуаром у Житомирі 1876 р. “*Słownik entomologiczny łacinsko-polsko-rosyjski*” (ф. 283, № 223). Розрізнені підготовчі матеріали до власних наукових праць М. Шодуара: виписки, схеми, малюнки (ф. 283, № 221, 222) проливають світло на специфіку дослідницького процесу цього видатного ентомолога.

З точки зору історії науки, важлива інформація міститься у значній за обсягом епістолярії М. Шодуара, лейтмотивом якої (за винятком традиційного за тематикою листування з членами родини) є саме ентомологічні дослідження. До кола офіційних кореспондентів М. Шодуара входили провідні природничо-наукові установи й інституції тогочасної Європи: Російське ентомологічне товариство у Санкт-Петербурзі (1870); Імператорське товариство натуралістів Москви (1870–1877); Ентомологічне товариство Бельгії (1866); Королівський зоологічний музей Берлінського університету (1878); Ентомологічне товариство Англії (1868); Генуезький муніципальний природознавчий музей (1875–1881); Королівське географічне товариство у Лондоні (1866–1872); ентомологічний журнал “*L’Abeille*” (1874).

Природно, листувався М. Шодуар і з приватними особами – здебільшого, вченими колегами-ентомологами з Російської імперії та з-за кордону: Семеном Мартиновичем Сольським (1869–1875); Вільямом Маклеєм (1876); Рене Обертюром (1880–1881); Йоганном Фаустом (1873); Л.В. Шауфруссом (1872) та ін.

Отже, пріоритетний напрям збирацької діяльності за часів М.І. Шодуара, поряд із зберіганням колекцій батька, полягав у цільовому поповненні бібліотеки фаховою науковою літературою та, відповідно, родинного архіву власними рукописними матеріалами, на протигагу батьківській діяльності, де домінувала колекційна спрямованість. Жваві контакти М. Шодуара з європейськими академічними колами визначили й історичну долю його особового зібрання. Ще за життя він передав ентомологічну колекцію, разом зі збіркою книжок з ентомології, до Французької Академії наук у Парижі³⁷.

Нарешті, останній період розвитку фамільного зібрання Шодуарів припадає на часи, коли його власником був Іван Максиміліанович Шодуар

(1859–1919) – хімік, колекціонер, бібліофіл, меценат. Значна частина документів родового архіву репрезентує архівну спадщину І.М. Шодуара та укомплектована матеріалами життя та діяльності цієї особи. Варто також згадати, що особовий фонд барона І.М. Шодуара зберігається в Державному архіві Житомирської області в Житомирі³⁸.

Комплекс його матеріалів у фонді Інституту рукопису охоплює навчальні конспекти лекцій з геометрії, тригонометрії, фізики, зоології, механіки, політекономії, анатомії 70-х років XIX ст., біографічні матеріали (нотатки, щоденник 1875–1878 рр.), документи громадської діяльності (тимчасове свідоцтво Почаєво-Лаврського союзу російського народу про прийняття паю від І.М. Шодуара); господарчі папери (нотатки з садівництва 1894–1897 рр., зошит з кулінарними рецептами (1890); книжка виплати жалування слугам (1912); образотворчі матеріали (малюнки олівцем: краєвиди Житомира й Острога, 1870–1892). Листування І.М. Шодуара 1911–1912-х років з Товариством “Почаєво-Волинський народний кредит”, а також численне приватне листування 1883–1907-х років з Анною Іванівною Вальд, Броніславою Вікентіївною Левандовською, Олексієм Андрійовичем Соколовим, родиною Юрашевих та іншими також складає джерельну базу для археографічних пошукувань з метою реконструкції життя та діяльності фондоутворювача.

У період перебування зібрання у власності І.М. Шодуара в Івниці чітко визначився меморіальний характер колекцій: основним напрямом його діяльності як власника стала турбота про зберігання унікальних фондів та їх опрацювання. Наприкінці 80-х років XIX ст. І.М. Шодуар систематизував певну частину родового архіву: на ряді документів збереглися його нотатки олівцем щодо авторів, адресатів, кореспондентів, датування матеріалів тощо.

Хоча барон І.М. Шодуар і не займався активно колекціонерською діяльністю, як його дід, проте саме цьому власнику належить провідна роль у його популяризації. Розуміючи велике історико-культурне значення фамільних колекцій, І.М. Шодуар пишався ними та намагався зробити їх доступними для громадськості і наукових досліджень. Саме це спонукало його запросити до Івницького маєтку секретаря Церковно-Археологічного товариства при Київській Духовній Академії М.І. Петрова та його помічника В.З. Завітневича для перегляду колекцій та бібліотеки. В результаті перебування в Івниці представників Церковно-Археологічного товариства з 16 по 20 червня 1888 р. пам’ятки колекцій та бібліотеки Шодуара отримали високу оцінку фахівців, відомості з їх описом були опубліковані, і вперше було звернуто увагу українських історико-археографічних кіл на

долю цього колись незрівнянного приватного музейно-бібліотечного комплексу Волині³⁹.

Згодом, у 1903 р., коли І.М. Шодуар переїхав до Житомира, очевидно, за його розпорядженням пан Е. Друд спакував в Івницькому домі зібрання: бібліотечні шафи й книжки були складені в ящики за списком⁴⁰. У січні 1908 р. бібліотеку в ящиках, разом з бібліотечними шафами, перевезли в два етапи з Івницького маєтку до Житомира; згідно з документами, у перший раз було транспортовано 16 шаф, у другий – 58⁴¹.

Однак наміри І.М. Шодуара популяризувати раритети колекції й намагання їх науково опрацювати сприяли й процесам розпорошення книжок зібрання між різними сховищами. Так, у серпні 1908 р. у Житомирі перебував бібліотекар московського Історичного музею, приват-доцент слов'янської філології Московського університету Костянтин Станіславович Кузьмінський, який працював над стародруками шодуарівської бібліотеки, серед яких він виокремлював раритети⁴². В результаті цього 92 позиції цінних і рідкісних кирилических стародруків були офіровані І.М. Шодуаром через К.С. Кузьмінського до бібліотеки Історичного музею у Москві⁴³.

Подальша доля шодуарівських колекцій склалася досить типово для приватних родових зібрань XVIII–XIX ст. – концентрація поряд з іншими, різноманітними за походженням, зібраннями, в державному архівно- та книгосховищі і, певною мірою, розпорошення серед цих великих та малих зібрань. Так, у результаті націоналізації 1919 р., бібліотека Шодуарів надійшла до міського музею у Житомирі, де на базі різноманітних волинських учбових і приватних зібрань було сформовано значне за обсягом і змістом сховище. Проте цінність збірки усвідомлювали й представники тогочасної бібліотечної справи: так, коли збірка Шодуара знаходилася у віданні місцевої Губнаросвіти, під час ознайомлення з волинськими фондами у червні 1921 р. Вячеслава Арсеновича Каминського, члена Вінницької філії ВБУ, навіть постало питання щодо створення філії ВБУ в Житомирі, і було запропоновано пристосувати з цією метою колишній будинок І.М. Шодуара в Житомирі⁴⁴. У 1931 р. Павло Миколайович Попов, тодішній завідуючий відділом рукописів ВБУ, перебуваючи в науковому відрядженні в Житомирі, відібрав найцінніші бібліотечні колекції для передачі до ВБУ у Києві, серед них – зібрання Шодуарів. Мотивуючи тезис про видатне наукове значення збірки Шодуарів серед інших житомирських фондів, він у звіті про наукове відрядження, виголошеному в Комісії українського письменства доби феодалізму ВУАН та в Науково-дослідній комісії бібліотекознавства ВБУ 24 листопада 1931 р., зазначив, що “ця коштовна бібліотека дала багато раніш не згадуваних у науці... рукописних і рідких друківаних пам'яток – і західноєвропейських, і слов'янських”⁴⁵.

Колишня збірка Шодуара залишалася у фондах Волинського державного музею до 1932 р., пізніше, разом з іншими матеріалами музею, її книжки кількістю 9421 том, за даними попереднього акту, складеного 9 жовтня 1932 р.⁴⁶, було переміщено до ВБУ у Києві. Згідно зі “Списком рукописів Історичного відділу Волинського державного музею”, частина рукописних матеріалів Шодуарів також надійшла до ВБУ 24 жовтня 1932 р.⁴⁷ Проте це надходження не було одномоментним: деякі цінні рукописи набулися Бібліотекою згодом, оскільки в акті вказувалося, що “решту рукописів історичного відділу, серед яких є автографи польських королів та гетьманів з колишньої бібліотеки Шодуара, адміністрація музею відмовилася передати як волиніку”⁴⁸. Тому за списком “Рукописи Волинського державного музею” від 23 січня 1934 р. серед матеріалів, переданих з житомирських фондів до відділу рукописів ВБУ, зафіксована й значна частина шодуарівських документів⁴⁹. Таким чином, був започаткований новий етап в історії однієї з найцінніших приватних збірок Волині, пов’язаний із її зберіганням та опрацюванням у фондах НБУВ, де вона знаходиться й донині.

Наприкінці зазначимо, що комплексне вивчення пам’яток рукописної, архівної та книжкової спадщини Шодуарів – колекціонерів, меценатів, учених, бібліофілів – могло б стати надзвичайно перспективним і плідним для історичної реконструкції збирацької діяльності цього роду на Волині.

¹ Chaudoir // *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*.– Warszawa, 1893.– Т. 11.– С. 478.

² Ibid.

³ Шодуар // *Русский Биографический словарь*.– Спб., 1911.– С. 360.

⁴ ІР НБУВ, ф. 283, № 42, арк. 1зв.

⁵ Герб Шодуар // *Гербовник дворянских родов Царства Польского*.– Варшава, 1855.– Ч. 1.– С. 118–119; *Лобанов-Ростовский А. Б.* Русская родословная книга.– 2-е изд.– Спб., 1895.– Т. 2.– С. 393.

⁶ Chaudoir // *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*.– Т. 11.– С. 478.

⁷ Єдиний рукопис в архіві, який можна було б з натяжкою залучити до так званих творчих матеріалів, і авторство якого могло б належати Я.Й. Шодуарові, – невеличка двоаркушова нотатка про води Еської каплиці – “*Courte notice sur les eaux d’Aix la chapelle*” (ф. 283, №5). Однак ми маємо сумнів, що це є насправді оригінальна праця, скоріше, розрізнені дані щодо лікувальних і хімічних властивостей еської мінеральної води, наведені у тексті рукопису, мали загальновідомий популярний характер.

⁸ ІР НБУВ, ф. 283, № 20, арк. 2.

⁹ Chaudoir Antoine // *Grand dictionnaire universel du XIX siecle par Pierre Larousse*.– Paris.– Т. 3 – P. 1097.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 283, № 42, арк. 1зв.

¹¹ Там само, № 86.

¹² Там само, № 14, арк. 2 зв.

¹³ Там само, ф. 283, № 20, арк. 2; № 25, арк. 2.

¹⁴ Там само, ф. 283, № 20, арк. 2.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Chaudoir // *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana* – Warszawa, 1893.– Т. 11.– С. 478.; Chaudoir Stanislaus // *Grand dictionnaire universel du XIX siecle* par Pierre Larousse.– Т. 3 – Р. 1097.

¹⁷ Шодуар // *Русский Биографический словарь*.– Спб., 1911.– С. 360–361.

¹⁸ Щойно публікація праці визначилася актуальною, тому за розпорядженням міністра фінансів вона була розглянута й перекладена [В.А.] Анастасевичем російською мовою під назвою “Обозрение русских денег и иностранной монеты, употреблявшейся в России с древнейших времен” (Спб., 1836–1841). Саме ця робота забезпечила авторів праці почесну Демидовську Премію Петербурзької Академії Наук, яка присуджувалася за праці, надруковані російською мовою в галузі науки, техніки та мистецтва (Шодуар // *Русский Биографический словарь*.– Спб., 1911.– С. 360–361).

¹⁹ Івниця // *Історія міст і сіл УРСР. Житомирська область*.– К., 1973.– С. 144.

²⁰ *Иконников В.С.* Опыт русской историографии.– К., 1892.– Т. 1, кн. 2.– С. 1421.

²¹ Піскова Е. Роль приватної ініціативи у розвитку українського музейництва кінця ХІХ – початку ХХ ст. // *З історії колекціонування в Україні : Тези Всеукр. наук. конф., присвяченої збирацькій діяльності баронів де Шодуар. Житомир 10–12 жовт. 1994 р.*– С. 6–8.

²² Опис Івницького палацу та його пам’яток залишив секретар Церковно-Археологічного товариства М.І. Петров, який відвідав у 1888 р. Івницю для перегляду колекцій: див.: *Изв. Церк.-Археол. о-ва при Киев. Духовной акад. за июнь 1888 г.* (Тр. Киев. духовной акад.– К., 1888.– С. 135–143).

²³ Шодуар // *Русский Биографический словарь*.– Спб., 1911.– С. 361.

²⁴ Оригінал рукопису поряд з іншими матеріалами придбав великий герцог тосканський Леопольд II, як відомо, Д. Сестіні виконував обов’язки придворного антиквара тосканського герцога: див.: Шодуар // *Русский Биографический словарь*.– Спб., 1911.– С. 361; Сестіні // *Энциклопедический словарь / Брокгауз и Ефрон*.– Т. 58.– С. 712.

²⁵ ІР НБУВ, ф. I, № 4755, с. 375, 485–489; № 4754, с. 207, 229.

²⁶ *Изв. Церк.-Археол. о-ва при Киев. Духовной акад. за июнь 1888 г.* (Тр. Киев. Духовной акад.– К., 1888.– С. 136); *Иконников В.С.* Опыт русской историографии.– Т. 1, кн. 2.– С. 1421.

²⁷ *Левицкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843–1893.– К., 1893.– 140 с.

²⁸ *Radziszewski F.* Wiadomość historyczno-statystyczna o bibliotekach znakomitszych i archiwach publicznych i prywatnych...– Krakow, 1875 – S. 21; *Изв. Церк.-Археол. о-ва при Киев. Духовной акад. за июнь 1888 г.* (Тр. Киев. Духовной акад.– К., 1888.– С. 136); *Петров Н.И.* Библиотека барона Шодуара и вновь открытое древнее

изображение свв. Бориса и Глеба и, может быть, св. Владимира // Киев. старина.– 1888.– № 8.– С. 33–39; *Иконников В.С.* Опыт русской историографии.– Т. 1, кн. 2.– С. 1336–1337, 1421; *Иваск У.Г.* Частные библиотеки в России. Приложение к альманаху “Русский библиофил” за 1911 г.– Спб., 1912.– Ч. 1–2.– С. 75.

²⁹ *Иваск У.Г.* Описание русских книжных знаков.– М., 1905.–С. 317–318.

³⁰ Desnoyers // Thieme U., Becker F. Allgemeines lexikon der bildenden Kunstler.– Leipzig, 1913.– Bd. 9.– S. 140–141.

³¹ Изв. Церк.-Археол. о-ва при Киев. Духовной акад. за июнь 1888 г. (Тр. Киев. духовной акад.– К., 1888.– С. 137).

³² *Radziszewski F.* Wiadomość historyczno-statystyczna o bibliotekach znakomitszych i archiwach publicznych i prywatnych ...– S. 21.

³³ Ibid.

³⁴ Słownik pracowników Książki Polskiej.– Warszawa ; Lodz, 1972.– S. 891–892.

³⁵ *Левцкий О.И.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов, 1843–1893.– К., 1893.– С. 136, 137, 138.

³⁶ Шодуар // Русский Биографический словарь.– Спб., 1911.– С. 36.

³⁷ Там же.

³⁸ Державний Архів Житомирської області// Архівні установи України : Довідник.– К., 2000.– С. 68.

³⁹ Изв. Церк.-Археол. о-ва при Киев. Духовной акад. за июнь 1888 г. (Тр. Киев. Духовной акад.– К., 1888.– С. 135–143); *Петров Н.И.* Библиотека барона Шодуара и вновь открытое древнее изображение свв. Бориса и Глеба и, может быть, св. Владимира // Киев. старина.– 1888.– № 8.– С. 33–39.

⁴⁰ IP НБУВ, ф. I, № 4737, арк. 2.

⁴¹ Там само, арк. 43.

⁴² Там само, № 4746, див. додаток, арк. 1–2.

⁴³ Там само, ф. 285, № 516, арк. 30.

⁴⁴ Арх. IP НБУВ, оп. 1, од. зб. 18, арк. 50–51.

⁴⁵ IP НБУВ, ф. 285, № 516, арк. 98.

⁴⁶ Арх. IP НБУВ, оп. 1, од. зб. 43, арк. 70.

⁴⁷ Там само, арк. 75–78.

⁴⁸ Там само, арк. 71.

⁴⁹ Там само, од. зб. 44, арк. 41–67 зв.